

Znanstveni skup

KOMORSKA OPĆINA OSIJEK U MREŽI URBANIH NASELJA HRVATSKIH ZEMALJA 18. STOLJEĆA

povodom 240. obljetnice sjedinjenja triju komorskih općina
i
250. obljetnice inkorporacije osječke župe
u Bosansku ili Đakovačku i Srijemsku biskupiju

Program skupa i sažetci izlaganja

Znanstveno-organizacijski odbor

dr. sc. Ivan Armanda (Zagreb)
dr. sc. Marija Karbić (Slavonski Brod)
dr. sc. Dražen Kušen (Osijek)
dr. sc. Maja Katušić (Zagreb)
dr. sc. Sanja Lazanin (Zagreb)
dr. sc. Eldina Lovaš (Slavonski Brod), tajnica znanstvenoga skupa
izv. prof. dr. sc. Davor Vuković (Đakovo)

DRŽAVNI ARHIV U OSIJEKU,

HRVATSKI INSTITUT ZA POVIJEST
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
I
ĐAKOVAČKO-OSJEČKA NADBISKUPIJA

organiziraju

Znanstveni skup

KOMORSKA OPĆINA OSIJEK U MREŽI URBANIH NASELJA HRVATSKIH ZEMALJA 18. STOLJEĆA

povodom 240. obljetnice sjedinjenja triju komorskih općina
i
250. obljetnice inkorporacije osječke župe
u Bosansku ili Đakovačku i Srijemsku biskupiju

(Državni arhiv u Osijeku, 1. prosinca 2026.)

UVODNA RIJEČ

Postupni razvoj Osijeka u ranom novom vijeku započeo je oslobođenjem od osmanske vlasti 1687. godine. Habsburški je dvor ubrzo prepoznao njegovu geostratešku važnost u obrani oslobođenog slavonskog prostora i u pokretanju daljnjih protuosmanskih ratova te je zbog toga naredio utvrđivanje Nutarnjega grada. Takva odluka prouzrokovala je raseljavanje stanovništva iz predgrađa, a izgradnjom utvrde narušena je urbanistička cjelina grada, ali su istovremeno stvoreni uvjeti za formiranje dviju novih gradskih četvrti – Gornjega i Donjega grada – koje su uslijed povećanja broja stanovnika i razvoja gospodarske djelatnosti, slično Nutarnjemu gradu, postale samostalne komorske općine pod upravom Dvorske komore. Unatoč istom upravno-administrativnom uređenju i jednakoj podložnosti spomenutoj Komori, razlike među trima komorskim općinama kao i želja za zadržavanjem stečenih povlastica pokazale su se nepremostivima u prvom pokušaju njihova sjedinjenja 1746. godine. Pitanje o stvaranju jedinstvenoga grada postalo je ponovno aktualno tek 1780. godine na inicijativu magistrata triju komorskih općina, koji su sjedinjenjem željeli Osijek podići na rang slobodnog i kraljevskog grada s ciljem oslobođenja od nameta Dvorske komore. Premda su međusobni pregovori ponovno doveli do nesuglasica oko zadržavanja postojećih i stjecanja novih privilegija, ovaj put je proces završen pozitivnim ishodom. Odlukom Josipa II., 1786. godine, stvorena je jedinstvena Komorska općina Osijek, čime je želja predstavnika komorskih općina samo djelomično ostvarena, jer je grad i dalje ostao pod vlašću Dvorske komore. Osim upravno-administrativnih promjena, Osijek je 1776. godine doživio promjene i u crkveno-administrativnom smislu. Odlukom Marije Terezije i potvrdom pape Pija VI. iz 1775. godine, ukinuta je praksa postojanja izuzetih župa na području Zemalja Krune sv. Stjepana, pa je i osječka sljedeće godine izuzeta od vlasti Ostrogonske nadbiskupije i inkorporirana u sjedinjenu Bosansku ili Đakovačku i Srijemsku biskupiju.

Budući da opisani događaji predstavljaju važnu prekretnicu u povijesti Osijeka, ali i šireg slavonskog područja, osobito u integracijskom smislu, Državni arhiv u Osijeku, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest te Đakovačko-osječka nadbisku-

pija, pod pokroviteljstvom Grada Osijeka i Đakovačko-osječke nadbiskupije, odlučili su znanstvenim skupom obilježiti 240. obljetnicu sjedinjenja triju komorskih općina i 250. obljetnicu inkorporacije osječke župe u Bosansku ili Đakovačku i Srijemsku biskupiju. Cilj mu je, osim tema usko vezanih za spomenute dvije obljetnice, predstaviti istraživanja o upravno-administrativnim i povijesno-društvenim obilježjima urbanih naselja hrvatskih zemalja u 18. stoljeću, među kojima su: trgovišta, slobodni i kraljevski gradovi, gradovi u Dalmaciji te Mletačke i Austrijske Istre, urbani centri Vojne krajine i Dubrovačke Republike. Takav integralni i komparativni pristup predstavlja novinu u istraživanju ranonovovjekovnih urbanih naselja u hrvatskoj historiografiji, omogućujući time utvrđivanje individualnih obilježja Komorske općine Osijek kao regionalnog centra slavonske regije, ali istovremeno smještajući ga u mrežu urbanih naselja s ciljem vrednovanja njegovog razvoja i funkcija koje je obnašao u promatranom razdoblju, ali i obilježja njegovih stanovnika temeljem prava i privilegija koje su posjedovali.

Znanstveno-organizacijski odbor

PROGRAM SKUPA

(**Napomena:** svaki izlagač ima na raspolaganju 15 minuta)

PROGRAM, 1. prosinca 2026.

Utorak, 1. 12. 2026.	
10:00 – 10:20	Otvaranje znanstvenoga skupa **dr. sc. Dražen Kušen**, ravnatelj Državnog arhiva u Osijeku **dr. sc. Marija Karbić**, predstojnica Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest **izv. prof. dr. sc. Davor Vuković**, prodekan na KBF-u u Đakovu i izaslanik mons. dr. sc. Đure Hranića, đakovačko-osječkoga nadbiskupa **Ivan Radić**, gradonačelinik grada Osijeka **dr. sc. Eldina Lovaš**, tajnica znanstvenoga skupa
10:20 – 11:00	Predstavljanje knjige i otvaranje izložbe Eldina Lovaš i Zoltán Gőzsy, *Biskup Matej Franjo Krtica i njegov Dnevnik. Biografska studija i izdanje Dnevnika*, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Đakovo – Slavonski Brod, 2026. **O knjizi će govoriti:** dr. sc. Ivan Armanda, recenzent izv. prof. dr. sc. Daniel Patafta, recenzent autori Otvaranje izložbe *Biskup Krtica u povijesnim izvorima*, autora Eldine Lovaš, Ankice Landeke i Ivana Armande
11:00 – 11:15	Pauza za kavu
	I. SEKCIJA
11:15 – 12:00	**Moderator:** Maja Katušić **Eldina Lovaš i Zoltán Gőzsy:** *Pripajanje osječke župe Bosanskoj ili Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji 1776. godine* **Ivan Armanda:** *Osječki kapucini u 18. stoljeću* **Daniel Patafta:** *Osječki franjevci i preobrazba crkvenoga života u 18. stoljeću*

12:00 – 12:15	Rasprava
	II. SEKCIJA
12:15 – 13:15	**Moderator:** Ivan Armanda **Darko Vitek:** *Između bečke norme i lokalne prakse* **Danijel Jelaš:** *Rad magistrata Komorske općine Osijek u prvoj godini nakon ujedinjenja* **Sanja Lazanin**: *Vojna krajina i vojnokrajiška uprava: Osijek kao sjedište Slavonskog glavnog zapovjedništva* **Ante Grubišić:** *Od vojne do civilne kartografije Osijeka u 18. stoljeću*
13:15 – 13:30	Rasprava
13:30 – 14:00	Pauza za kavu
	III. SEKCIJA
14:00 – 15:45	**Moderator:** Eldina Lovaš **Milan Vrbanus:** *Doprinos slavonskih vlastelinstva urbanizaciji Slavonije u 18. stoljeća na primjeru Valpovačkog vlastelinstva* **Robert Skenderović:** *Problemi i/ili izazovi razvoja grada Požege u 18. stoljeću* **Valentina Janković Barbarić:** *Upravne, društvene i urbane transformacije zagrebačkih gradskih naselja Gradeca i Kaptola u 18. stoljeću* **Juraj Balić:** *Razvoj urbanih središta u Karlovačkom generalatu tijekom 18. stoljeća: primjer Gospića* **Danijela Doblanović Šuran:** *Jedan poluotok, dvije države: političke granice i zajednička povijesna iskustva Istre u ranome novom vijeku* **Maja Katušić:** *Gradovi mletačke Dalmacije i Albanije u demografskim kretanjima 18. stoljeća* **Monika Grdiša Asić:** *Upravno-administrativno uređenje: Dubrovačka Republika u 18. stoljeću i primjeri iz prakse*
15:45 – 16:00	Rasprava
16:00 – 16:10	Zatvaranje znanstvenoga skupa

SAŽETCI IZLAGANJA

Eldina Lovaš
Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Zoltán Gőzsy
Sveučilište u Pečuhu
Institut za povijest

Pripajanje osječke župe Bosanskoj ili Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji 1776. godine

U nizu crkvenih reformi koje je Marija Terezija provodila od 1770-ih godina, ubraja se i prijedlog ukidanja statusa izuzetih župa u sastavu Ostrogonske nadbiskupije u Zemljama Krune sv. Stjepana 1775. godine, koji je papa Pio VI. iste godine potvrdio bulom. Na području Slavonije i Srijema dvije takve župe – Osijek i Petrovaradin – bile su pod upravom isusovaca do ukidanja njihove Družbe, a potom su stavljene pod jurisdikciju bosanskog ili đakovačkog i srijemskog biskupa Mateja Franje Krtice 1776. godine. Takva vladaričina odluka izazvala je negodovanje pečuškoga ordinarija Đura Klime, koji je protestirao protiv nje. Stoga će se u izlaganju temeljem arhivskih izvora iz Primacijalnog arhiva u Ostrogonu, Državnog arhiva Mađarskog nacionalnog arhiva u Budimpešti, Nadbiskupijskog arhiva u Đakovu i Biskuspijskog arhiva u Pečuhu rekonstruirati tijek inkorporacije osječke župe sv. Mihaela u sastav sjedinjene Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije te predstaviti argumente i korake pečuškoga biskupa Klime protiv provođenja toga čina.

Ivan Armanda
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Osječki kapucini u 18. stoljeću

Prvi redovnici Austro-ugarske kapucinske provincije došli su u Osijek 1701. godine iz Budima, ali ne s namjerom da se tu nastane, nego u prošnju. Na molbu njemačkog stanovništva i vojne posade, ipak su 1703. godine osnovali zajednicu u Osijeku, gdje im je sljedeće godine vojni časnik i carski vojni savjetnik Jakob von Eggendorf podignuo kapelu, a potom su od 1706. do 1710. podignuli samostan i do 1727. dovršili gradnju barokne samostanske crkve. U izlaganju će se, temeljem arhivske građe, poglavito samostanske kronike, objavljenih izvora i relevantne literature analizirati unutarnji razvoj njihove zajednice i razvoj samostanskog kompleksa u 18. stoljeću te doprinos koji su u istom stoljeću kapucini dali ispovjedničkoj i propovjedničkoj djelatnosti, kulturnom životu i odgojno-obrazovnom radu, skrbi za bolesne i umiruće, obraćenju nekršćana i odijeljenih kršćana te pastoralnom radu u Osijeku i okolici. Pritom će se istaknuti imena pojedinih redovnika, koji su kao nositelji raznih vrsta djelatnosti i apostolata ostavili najupečatljiviji trag u Osijeku.

Daniel Patafta
Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet

Osječki franjevci i preobrazba crkvenoga života u 18. stoljeću

Osamnaesto stoljeće predstavlja razdoblje značajnih promjena u životu i djelovanju franjevaca u Osijeku, obilježeno postupnim preoblikovanjem crkvenih struktura i sve snažnijim utjecajem državne vlasti na organizaciju vjerskoga života. Rad se bavi položajem i djelovanjem osječkih franjevaca u kontekstu crkvenih reformi Habsburške Monarhije, s posebnim naglaskom na njihovu pastoralnu i obrazovnu djelatnost te institucionalne promjene tijekom druge polovice 18. stoljeća. Na temelju arhivskih izvora i relevantne historiografije razmatra se uloga osječkoga samostana u organizaciji pastoralne skrbi na području istočne Slavonije i Podunavlja, osobito u župama i kapelanijama koje su bile povjerene franjevcima Provincije sv. Ivana Kapistranskoga. Posebna se pozornost posvećuje postupnom prijenosu župa na dijecezanski kler, ograničavanju redovničke djelatnosti te posljedicama jozefinističkih reformi koje su 1783. godine dovele do oduzimanja franjevačkoga samostana u Osijeku i preseljenja zajednice u nekadašnju isusovačku rezidenciju. Unatoč gubitku samostanske zgrade i smanjenju pastoralnih nadležnosti, franjevci su nastavili djelovati u gradu, osobito kroz obrazovanje i pastoralnu službu. Rad nastoji pokazati kako povijest osječkih franjevaca u 18. stoljeću odražava šire procese prijelaza od tradicionalnoga samostanskog modela pastoralnoga djelovanja prema moderniziranom crkvenom ustroju, ali i kontinuitet franjevačke prisutnosti u vjerskom i društvenom životu Osijeka.

Darko Vitek
Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija

Između bečke norme i lokalne prakse

Osnutak jedinstvenog osječkog gradskog magistrata se podudara s razdobljem intenzivnih reformi Josipa II. koje su, među ostalim, zadirale u sfere djelatnosti gradske uprave. U izlaganju će se analizirati povezanost jozefinskih upravno-pravnih normi o preustroju gradskih magistrata koje su donesene u razdoblju između 1785. i 1786., s konkretnim radom osječkog gradskog magistrata u razdoblju od ujedinjenja triju osječkih komorskih općina (Tvrđave, Gornjeg i Donjeg grada) u prosincu 1786. do prosinca 1787. godine. Kroz komparativnu analizu normativnih propisa iz zbornika Josepha Kropatscheka (*Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. ... ergangenen Verordnungen und Gesetze*) i izvornih zapisnika ujedinjenog osječkog magistrata, koje je priredio Stjepan Sršan (*Prothocollum*, prosinac 1786. – prosinac 1787.), propituje se je li normativni model, izvorno oblikovan za austrijske i češke nasljedne zemlje, prisutan u pravno-institucionalnom okviru Osijeka, odnosno Ugarske i Slavonije. U izlaganju će se analizirati i uloga županijsko-komorske komisije pri privremenom imenovanju magistrata te procesi uspostave gradske hijerarhije vijećnika, fiskalne racionalizacije i profesionalizacije gradskog činovništva. Navedeni će procesi voditi transformaciji građanskog vijeća u operativno, gotovo činovničko tijelo komunalne uprave, dok će kroz sudsku praksu osječkog magistrata biti uočljivi utjecaji prosvjetiteljstva.

Danijel Jelaš
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet u Osijeku

Rad magistrata Komorske općine Osijek u prvoj godini nakon ujedinjenja

Ujedinjenje osječkih komorskih općina Unutarnji, Gornji i Donji grad u jedinstvenu Komorsku općinu Osijek 1786. godine najviše se odrazilo na funkcioniranje gradske uprave, iako će na nadležnosti i ustrojstvo magistrata u znatnijoj mjeri utjecati promjena statusa grada 1809., kada Osijek stječe privilegij slobodnog i kraljevskog grada. Nove okolnosti, nakon desetljeća zasebne uprave u trima, još uvijek fizički udaljenim te demografski i društveno različitim, gradskim cjelinama morale su značiti i razdoblje prilagodbe za gradsku upravu i građane. Najvažniji izvor koji pruža najcjelovitiji uvid u rad magistrata su općinski zapisnici, vođeni od prve sjednice 6. prosinca 1786. godine. Cilj je ovoga izlaganja prikazati djelovanje magistrata Komorske općine Osijek tijekom prve godine nakon ujedinjenja, točnije od početka prosinca 1786. do kraja 1787. godine. Na temelju analize zapisnika sjednica, nastojat će se pružiti uvid u funkcioniranje upravnih tijela te razmotriti vrste predmeta kojima se magistrat bavio.

,

Sanja Lazanin
Institut za istraživanje migracija, Zagreb

Vojna krajina i vojnokrajiška uprava: Osijek kao sjedište Slavonskog glavnog zapovjedništva

Od dolaska Slavonije pod habsburšku vlast nakon pobjede nad osmanskom vojskom krajem 17. stoljeća, a osobito nakon izgradnje tvrđave, Osijek je postao ne samo sjedište Osječkog distrikta, nego su u njemu bili smješteni glavna komorska uprava za Slavoniju, sjedište Virovitičke županije te glavno vojno zapovjedništvo za Slavoniju. Premda Osijek nije bio u teritorijalnom i upravnom pogledu dio vojnokrajiške organizacije, u njemu, to jest u Nutarnjem gradu, Tvrđi, nalazilo se sve do 1783. godine Glavno zapovjedništvo (*Generalkomanda*) za Slavonsku vojnu krajinu. Ono je kao glavna upravna i zapovjedna instanca za slavonski odsjek Granice bilo poveznica između Dvorskoga ratnog vijeća u Beču, kao vrhovne zapovjedne institucije nadležne za vojna pitanja Habsburške Monarhije, i nižih vojno-upravnih jedinica Vojne krajine, poput pukovnija i satnija. Premještanje Glavnog zapovjedništva iz Osijeka u Petrovaradin može se smatrati određenim preduvjetom za ujedinjenje triju osječkih komorskih općina, a taj se proces može sagledati i u širem kontekstu nove teritorijalne organizacije koju je u cijeloj Monarhiji, uključujući i Vojnu krajinu, proveo Josip II. sredinom 1780-ih godina. Stoga je cilj izlaganja dati uvid u funkcioniranje vojnokrajiške organizacije, njezinu upravu i društvo u 2. polovici 18. stoljeća u Kraljevini Slavoniji i Vojvodstvu Srijemu, kojom se velik dio 18. stoljeća zapovijedalo i upravljalo iz Osijeka.

Ante Grubišić
Muzej Slavonije Osijek

Od vojne do civilne kartografije Osijeka u 18. stoljeću

Prve objektivne kartografske prikaze Osijeka izradili su vojni inženjeri krajem 17. stoljeća, još za trajanja Velikog bečkog rata. Njihovi planovi, visoke tehničke izrade s detaljnim prikazima u krupnom mjerilu, izvori su i pomoćno sredstvo za istraživanje arhitekture i ubikaciju pojedinih objekata srednjovjekovnoga, osmanskog i ranonovovjekovnog Osijeka, prije svega Tvrđe. Kako je moderna kartografija bila u rukama vojske fokusirane na izgradnju fortifikacije, ostali dijelovi Osijeka nemaju moderne kartografske prikaze iz prve polovice 18. stoljeća. Slično je bilo i u ostalim dijelovima Slavonije, s izuzetkom Valpovačkog i Vukovarskog vlastelinstva čiji su vlasnici prepoznali vrijednost karata kao instrumenta uprave i planiranja, ali i pravnog dokumenta u sporovima oko međa, pa su angažirali ponajbolje vojne inženjere na izmjeri svojih vlastelinstava. Njihov rad predstavlja prijelaz s vojne na civilnu kartografiju, a vrijednost su mu naknadno prepoznale državne vlasti, za vrijeme terezijanske regulacije i reformi kojima se nastojalo prevladati različitosti pojedinih zemalja Monarhije i doprijeti do seoske razine bez posredovanja, uspostaviti novi sustav oporezivanja, stvoriti porezno sposobnog podanika te obuzdati samovolju vlastelina koji pružaju otpor i nevoljkom izradom katastarske kartografske dokumentacije, pa su ove karte iz sredine 18. stoljeća prava rijetkost. Slavonski urbar iz 1756. godine, kao izraz reformskih pokušaja, predviđao je i kartografska rješenja u koja država prvi puta izravno intervenira uputama za izradu karata te tako utječe na razvoj kartografije. Osijek je trebao biti uzor, pa je Gornji grad 1758. angažirao inženjera Christiana Altingera za izradu plana, a izmjere i izradu plana za Donji grad obavio je sljedeće godine pečuški geometar Franjo Ksaver (Franz Xaver) Blumen. Koliko je poznato, Osijek je jedini grad u kontinentalnoj Hrvatskoj koji ima sačuvane planove iz ovog vremena te je, uz Vukovarsko vlastelinstvo, dobar primjer prelaska modernog mjerništva i kartografije u ruke civilnih geometara.

Milan Vrbanus
Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Doprinos slavonskih vlastelinstva urbanizaciji Slavonije u 18. stoljeća na primjeru Valpovačkog vlastelinstva

Završetkom trećeg desetljeća 18. stoljeća gotovo svi slavonski komorski okruzi pretvoreni su u vlastelinstva. Krajem 1721. stvoreno je i Valpovačko vlastelinstvo, nastalo darovnicom kralja Karla III. Petru II. Antunu barunu Hilleprandtu von Prandau, koji je ubrzo započeo ulagati u njegovo unapređenje. Na dvorcu, kapeli i drugim objektima vlastelinstva izvođeni su razni građevinski radovi, za koje su angažirani majstori iz Osijeka, drugih dijelova Slavonije i Monarhije, odakle se naručivao građevinski materijal, alati i predmeti za funkcioniranje vlastelinskih službi, koji nisu proizvođeni na imanju i nije ih bilo moguće nabaviti u vlastelinskim trgovištima (Valpovo, Miholjac, Petrijevci). Vlastelinstvo je tako stvaralo uvjete za jačanje obrta na vlastelinskim trgovištima, u Osijeku i drugim slavonskim trgovištima, ali i izvan Slavonije u drugim dijelovima Monarhije. Vlastelinska uprava nastojala je povećati prihode stvarajući nove oblike privređivanja, kao što su pivovara, gostionica, manufaktura potaše, odnosno osiguravajući kod vladara nove sajamske privilegije, ali i potičući naseljavanje različitih obrtnika iz drugih dijelova Monarhije. U izlaganju će se, primjenom kvantitativnih metoda, temeljem vlastelinskih knjiga prihoda i rashoda, analizirati financijska ulaganja u unapređivanje vlastelinstva tijekom prvih desetljeća njegova postojanja. Tako će se nastojati utvrditi udio uloženih financijskih sredstava u ukupnim vlastelinskim prihodima i rashodima, kao i regionalna struktura utrošenih financijskih sredstava, što će omogućiti utvrđivanje preduvjeta za unapređenje gospodarstva, prvenstveno obrta, na lokalnim trgovištima, u Osijeku i na trgovištima drugih slavonskih vlastelinstava, kao i vlastelinstava na području Ugarske. Struktura utrošenih financijskih sredstava analizirat će se prema vrsti troškova i promjeni količine sredstava utrošenih za unapređenje vlastelinstva. Na taj način nastojat će se utvrditi preduvjeti za urbanizaciju u Slavoniji tijekom 18. stoljeća.

Robert Skenderović
Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Problemi i/ili izazovi razvoja grada Požege u 18. stoljeću

Ako se može vezano uz urbanu povijest uvesti određena distinkcija između problema i izazova razvoja grada, onda bi se moglo istaknuti da problemi mogu biti često nerješivi dok izazovi na drugoj strani mogu biti u većini slučajeva prevladani. Hrvatska je općenito imala ozbiljnih problema s razvitkom urbanih središta tijekom srednjeg i ranog novog vijeka, što se može vidjeti i na primjeru Slavonije. U tim općim okolnostima, Požega se tijekom 18. stoljeća profilirala kao maleno, ali ipak jasno oblikovano urbano središte. Upravo je stoga nakon oslobođenja od Osmanlija i postala prvi slavonski slobodni i kraljevski grad. Nakon oslobođenja od osmanske vlasti Požega je svoj novi početak započela 1690-ih jednostavno kao „grad Požega", od 1702. kao komorski grad, zatim od 1723. kao carsko-kraljevski grad ili privilegirani kraljevski grad te na kraju od 1765. godine kao slobodni i kraljevski grad. Usporedi li se s ostalim gradovima na području Gornje i Donje Slavonije može se istaknuti da Požega nije bila biskupsko sjedište kao Zagreb, a nije imala niti tako važan geostrateški položaj kao Osijek. U odnosu na spomenute gradove Požega je ostala i brojem stanovnika vrlo mala – do kraja stoljeća svega dvije tisuće stanovnika. Ipak, kao središte županije, kao povijesni kraljevski grad te sjedište važnih redovničkih samostana (isusovačkog i franjevačkog) Požega je imala svoje važno mjesto u hrvatskoj povijesti osamnaestog stoljeća, a to će se nastaviti i u kasnijim stoljećima. U izlaganju će se naročita pažnja posvetiti tragičnoj epidemiji kuge 1739. godine od koje je Požega jako stradala, ali se i čudesno brzo oporavila. Uz to predstavit će se ustroj gradske uprave, vrlo zanimljiv i za komparaciju s drugim gradovima.

Valentina Janković Barbarić
Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

Upravne, društvene i urbane transformacije zagrebačkih gradskih naselja Gradeca i Kaptola u 18. stoljeću

Izlaganje će biti usmjereno na strukturu i djelokrug gradskih vlasti Slobodnog i kraljevskog grada Gradeca i Zagrebačkoga Kaptola tijekom 18. stoljeća. Uz razmatranje upravnih i institucionalnih obilježja dviju gradskih zajednica, pozornost će biti posvećena njihovu urbanom razvoju, promjenama prostornoga izgleda i svakodnevnom životu stanovništva različitih društvenih slojeva. Tijekom 18. stoljeća Zagreb učvršćuje ulogu crkvenoga, obrazovnoga i kulturnoga središta, a krajem stoljeća postaje i važno političko i upravno središte Banske Hrvatske. Ti su procesi utjecali na društvenu strukturu i urbani izgled Gradeca i Kaptola, kao i na njihovo postupno prostorno, institucionalno i društveno približavanje, koje će sredinom 19. stoljeća rezultirati njihovim stapanjem u jedinstvenu gradsku cjelinu. Urbana transformacija očitovala se u širenju izvan srednjovjekovnih zidina, razvoju nekadašnjih podgrađa i intenziviranju građevinske djelatnosti. Promjene su zahvatile sakralnu i stambenu arhitekturu, javne prostore, trgove i ulice, kao i oblikovanje građanskih kuća i plemićkih palača. Razmotrit će se njihova prostorna, društvena i funkcionalna uloga te povezanost urbanoga prostora i svakodnevnih praksi stanovnika. Kao studija slučaja društvenoga, institucionalnoga i kulturnoga djelovanja zagrebačkoga plemstva predstavit će se članovi obitelji Vojković-Vojkffy. Izlaganje će se temeljiti ponajprije na objavljenim arhivskim vrelima, osobito zapisnicima, protokolima i spisima gradskoga magistrata Gradeca i kaptolskih institucija.

Juraj Balić
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Razvoj urbanih središta u Karlovačkom generalatu tijekom 18. stoljeća: primjer Gospića

Karlovački generalat, kao i cjelokupna Hrvatsko-slavonska vojna krajina, tijekom 18. stoljeća doživio je značajne promjene. Nakon vojnih uspjeha u Velikom bečkom ratu (1683. – 1699.), teritorijalni opseg ovoga vojnokrajiškog područja znatno se proširio, a procesom naseljavanja povećao se i broj stanovnika koji su stekli krajiški status. S jenjavanjem osmanske opasnosti krajišnici su se, u skladu s habsburškom imperijalnom politikom, sve češće upućivali na druga europska bojišta. Takav razvoj događaja nametnuo je potrebu za daljnjom profesionalizacijom vojne službe, ali i reorganizacijom vojnokrajiškoga sustava. Jedna od ključnih promjena odnosila se na ukidanje dotadašnjega kapetanijskog i uvođenje novoga pukovnijskog sustava. Na prostoru Karlovačkog generalata ustrojene su četiri pukovnije – Lička, Otočka, Ogulinska i Slunjska – koje su predstavljale ne samo vojne nego i upravno-teritorijalne jedinice. Proces reformi nastavljen je i tijekom druge polovice 18. stoljeća, kada se nastojalo poboljšati životne uvjete krajiškoga stanovništva te očuvati njegovu sposobnost i spremnost za obavljanje vojne službe. Navedene promjene utjecale su i na razvoj urbanih središta, koja su postupno preuzimala sve značajnije vojne, upravne i gospodarske funkcije. U izlaganju će se analizirati glavna obilježja toga procesa, s posebnim naglaskom na razvoj Gospića i njegovo oblikovanje kao lokalnoga vojnog, upravnog i gospodarskog središta.

Danijela Doblanović Šuran
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

Jedan poluotok, dvije države: političke granice i zajednička povijesna iskustva Istre u ranome novom vijeku

Tijekom ranoga novog vijeka Istra je bila podijeljena između dviju velikih političkih sila – Mletačke Republike i Habsburške Monarhije. Ta podjela nije podrazumijevala samo različitu političku pripadnost, nego i različite upravne, pravne, društvene i gospodarske sustave koji su oblikovali svakodnevni život njezinih stanovnika. U izlaganju će se predstaviti temeljne značajke mletačke i habsburške uprave u Istri, s posebnim osvrtom na organizaciju gradskih komuna, feudalnih gospoštija i Pazinske knežije, njihove međusobne odnose te položaj lokalnog stanovništva. Posebna pozornost posvetit će se izazovima koji su obilježili istarsko ranonovovjekovlje: ratnim sukobima, pograničnim sporovima, seljačkim bunama, epidemijama kuge i malarije te njihovim demografskim i gospodarskim posljedicama. Razmotrit će se i kolonizacijski pothvati kojima su obje vlasti nastojale obnoviti opustjela područja i potaknuti gospodarski razvoj, kao i migracijska kretanja koja su trajno utjecala na etničku, društvenu i demografsku strukturu Poluotoka. Unatoč političkoj i upravnoj podijeljenosti, stanovništvo mletačke i habsburške Istre nije živjelo u potpunoj odvojenosti. Trgovina, razmjena dobara, susjedskih i obiteljskih veza te zajedničko korištenje pograničnih resursa stvarali su prostor svakodnevnih kontakata i međusobne povezanosti. Upravo će se kroz odnos političkih granica i životnih iskustava stanovništva nastojati prikazati složenost istarskog prostora između 16. i 18. stoljeća.

Maja Katušić
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Gradovi mletačke Dalmacije i Albanije u demografskim kretanjima 18. stoljeća

U europskoj historijskoj demografiji zastupljen je model *urban graveyard* („gradskog groblja“) prema kojem je u predmodernim gradovima smrtnost nadmašivala rodnost, a gradovi su broj stanovnika održavali i povećavali doseljavanjem. To je doseljavanje mahom bilo povezano sa zaleđem. Prema tom modelu, grad se od sela razlikovao većom smrtnošću, osobito djece, ali i nižom rodnošću zbog velikog udjela neoženjenih, ponajprije slugu i doseljenika. Gradsko je stanovništvo bilo i osjetljivije na krize mortaliteta, a nepovoljni su se pokazatelji pojačavali s veličinom i gustoćom naselja. Taj je model do sada „testiran“ ponajprije na studijama slučajeva velikih gradova (poput Londona i Pariza), a otvorenim je ostalo pitanje primjenjivosti modela na male gradove i sredine drugačijeg društvenog okružja. Stoga je cilj ovog izlaganja ispitati navedeni model na primjeru gradova mletačke Dalmacije i Albanije u 18. stoljeću, koji su u tom razdoblju imali od tisuću do nekoliko tisuća stanovnika. Na temelju raznih serijalnih izvora (poput matičnih knjiga i popisa stanovništva), a u mjeri u kojoj to dopuštaju sami izvori, razmotrit će se odnos prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva te obilježja smrtnosti, rodnosti i nupcijaliteta. Posebna će se pozornost posvetiti pitanju u kojoj su mjeri demografska obilježja istočnojadranskih gradova bila određena njihovom veličinom, a u kojoj ulogom upravnih i vojnih središta s brojnim privremeno prisutnim stanovništvom.

Monika Grdiša Asić
Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku

Upravno-administrativno uređenje: Dubrovačka Republika u 18. stoljeću i primjeri iz prakse

Dubrovačka Republika bila je aristokratska republika u kojoj je vlast pripadala isključivo vlasteli. Veliko vijeće, Malo vijeće i Vijeće umoljenih ili Senat činili su temelj političkog odlučivanja i upravljanja državom. U Veliko vijeće ulazili su svi punoljetni muški članovi iz redova vlastele, izuzev klerika. Ovo vijeće bilo je vrhovno zakonodavno tijelo koje je biralo kneza i sve državne službenike, donosilo i revidiralo zakone. Malo vijeće predstavljalo je izvršno-upravno tijelo Republike, zaduženo za izvršne poslove i svakodnevno funkcioniranje države. Vijeće umoljenih brojalo je oko 45 članova biranih iz Velikog vijeća na rok od godine dana. To vijeće predstavlja stvarnu političku vlast koja vodi vanjsku politiku, kontrolira financije, odlučuje o ratu i miru te daje upute u osjetljivim pitanjima (poklisari, diplomacija). Rad ovih institucija i funkcioniranje cjelokupnog državnog aparata Dubrovačke Republike ostali su zabilježeni kroz serije zapisnika svih vijeća (*Acta Consilii Maioris, Acta Consilii Minoris* i *Acta Consilii Rogatorum*), pravosudni sustav možemo pratiti kroz pravnu dokumentaciju kaznenih (*Lamenta Criminalia*) i građanskih parnica (*Civilia*), dok je za diplomaciju bitna serija *Diplomata et Acta*. Na temelju navedenih arhivskih serija, u izlaganju će se na konkretnim primjerima rekonstruirati procese donošenja odluka i interakciju triju vijeća, uz primjere funkcioniranja pravosudnog sustava i diplomacije.

Bilješke

Bilješke

Državni arhiv u Osijeku
Kamila Firingera 1, 31000 Osijek
http://dao.hr/

Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Ante Starčevića 8, 35000 Slavonski Brod
http://hipsb.hr/

Đakovačko-osječka nadbiskupija
Strossmayerov trg 6, 31400 Đakovo
http://djos.hr/

Priredili:
Eldina Lovaš
i Ivan Armanda

Grafička priprema i tisak:
Krešendo, Osijek

Slike na koricama i u knjižici sažetaka:
Karta Kraljevine Slavonije
(Zbirka geografskih karata HR-DAOS-1958, 3.16) i Veduta grada Osijek na cehovskoj povelji (Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka HR-DAOS-6, redovni spisi br. 1012-1835)

Znanstveni skup se održava pod pokroviteljstvom Grada Osijeka
i Đakovačko-osječke nadbiskupije.